

SIMONE WEIL (1909-1943), ENTRE L'ABSOLUT I LA RETÒRICA

Ramon ALCOBERRO

Simone Weil va néixer el 3 de febrer de 1909 a París i va morir d'esgotament físic (potser un nom honorable de l'anorèxia) el 24 d'agost de 1943 a Kent (Anglaterra), on estava vinculada a la resistència francesa. D'ascendència jueva, fou educada en un agnosticisme complet i mantingué sempre una relació emocionalment molt confusa amb el seu germà, André (1906-1998), un matemàtic de gran volada -membre del grup Bourbaki i professor a Princeton després de la guerra- que fou durant anys el principal sostenidor del culte pòstum una mica esotèric dedicat a la seva germana. Fràgil de salut (i encara més fràgil emocionalment), Simone tenia una tendència, francament excessiva, a solidaritzar-se i a autoinculpar-se de tots els mals del món, des que el seu pare, metge, fou mobilitzat durant la 1ª G. M., que impactà greument en la seva psique infantil. Una llegenda familiar, afirma que amb onze anys la criada de la casa se la va trobar en una manifestació d'aturats al boulevard Saint-Germain.

Fa el batxillerat al Lycée Henry IV amb un professor de filosofia excepcional, Alain, (Émile Chartier, 1868-1951), un clàssic defensor de la voluntat com a fonament de la llibertat d'acció, tesi que empatitza força amb la personalitat de Simone Weil. Admesa a l'ENS (Escola Normal Superior) l'any 1928, coincideix a La Sorbona amb Simone de Beauvoir, que a les MÉMOIRES D'UNE JEUNE FILLE RANGÉE, narra un autèntic diàleg de sords entre ambdues. Weil només es preocupa per la revolució 'que donaria de menjar a tothom'. La Beauvoir li respon que el veritable problema és 'trobar un sentit'. I Weil li respon ofesa: 'Ja es nota prou que mai no heu tingut fam!'. Cap més relació entre ambdues. De fet, el mateix director de l'ENS, Célestin Bouglé, l'anomenava 'la verge roja' i aquest paper -tot i que avui pugui semblar francament cursi- és el que Weil va adoptar tota la seva vida.

Totes les fotografies que la representen tenen la mateixa característica: s'hi veu una dona feble, quasi esllanguida, espiritualitzada, barreja d'un rigor extrem i d'una sensibilitat desbordada. Una dona d'ulls esbatanats que ni es pinta, ni pretén semblar femenina. Però, curiosament, Weil sempre apareix als ulls de la càmera amb un punt una mica massa 'estudiat' per a donar una imatge creïble. Aquesta retòrica de la santedat (incompatible amb el concepte catòlic de la santedat que odia l'exhibicionisme) és precisament el que fa malbé la seva recerca de l'absolut i el que determina el pitjor i el millor de la seva filosofia.

L'any 1931 S. Weil guanya les oposicions de filosofia al batxillerat i és destinada a Puy-en-Velay (Alta Loira), mentre milita en el sindicalisme (però es nega a entrar al Partit Comunista). Aquesta opció sindicalista (com a tercera via entre socialisme i comunisme) tenia aleshores un cert predicament a Europa (i a Catalunya fou l'opció del dirigent llibertari Àngel Pestaña) i ja indica amb precisió quin serà el punt de vista de Weil davant els problemes socials i polítics del moment: una tercera via, molt propera al personalisme. Weil, però mai no en farà una retòrica de la seva posició; al desembre del mateix any 1931 presenta davant l'ajuntament del Puy les peticions dels aturats i la inspecció acadèmica li obre un expedient considerant que com a funcionària de l'Estat no pot realitzar activitats d'aquest tipus. Curiosament l'inspector fa constar que Simone Weil fins i tot va al cafè amb aturats... i que ella paga les consumicions, fet inaudit!

En 1932 el seu interès per la causa proletària la porta a Alemanya, on la pujada dels nazis (que aquell any guanyaren les eleccions legislatives) semblava irreversible. Viu a Berlín i publica una sèrie d'articles per a la revista sindicalista d'extrema esquerra LA RÉVOLUTION PROLÉTARIENNE en què diu que Hitler significa: 'la massacre organitzada, la fi de tota llibertat i de tota cultura'. Critica també la URSS de Stalin que per a ella no és un Estat obrer al servei de la llibertat, sinó 'un Estat tan opressor com qualsevol altre'. Aquesta afirmació li porta alguns problemes amb Troski (per cert, acollit a París pels pares de Weil l'any 1933) que l'acusa de ser una reaccionària.

L'any 1934 és professora a Roanne (Loira) i comença a patir intensos mals de cap. Comença la redacció de les REFLEXIONS SOBRE LES CAUSES DE LA LLIBERTAT I DE L'OPRESSIÓ SOCIAL, que s'obre amb la coneguda frase de Spinoza 'pel que fa a les coses humanes, no riure, no plorar, no indignar-se, sinó comprendre'. Pretén comprendre els mecanismes d'una 'època privada de pervindre' en què els Estats, llançats a una 'cursa pel poder', esdevenen 'màquines de guerra'. Simone Weil es planteja la problemàtica de l'alliberament dels treballadors (no del treball mateix, punt central de la seva crítica a Marx), sinó de la seva explotació generalitzada. Però la seva aproximació als treballadors té alguna cosa de físic. La reflexió filosòfica necessàriament ha de perllongar-se en l'experiència real, en la mesura que 'mentre no ens hem posat al costat dels treballadors, per sentir amb ells, no hem pogut comprendre'. Al poc d'acabar el que ella considera 'la seva gran obra' entra com a treballadora a la fàbrica i allí viu la irracionalitat del progrés en pròpia carn.

Entre desembre de 1934 i abril de 1935, la professoreta de filosofia fa, successivament, d'obrero a Alsthom, d'embaladora Carnaud et Forgues i de soldadora a la Renault. Experimenta físicament la impossibilitat de poder seguir el ritme de la cadena a la fàbrica, i moralment rep un cop, una ferida narcisista diria un freudià, que li durarà per sempre: 'la dissort [malheur] dels altres va entrar en la meua ànima', diu a l'AUTOBIOGRAFIA ESPIRITUAL. Llavors Weil descobreix el sentiment, social i metafísic, del 'malheur' (l'esfondrament total de l'ànima) i la marca de 'l'esclavatge' que són per a Weil els elements característics de la vida dels oprimits amb els qui vol fer causa comuna.

En certa manera, procurar estar a l'altura de les exigències del 'malheur' en la vida dels humans serà el distintiu bàsic de la filosofia de Simone Weil.

Quasi està tot preparat per a una 'conversió' filosòfica, que ella, però, manté no haver 'buscat mai'. Perquè, de fet, només un Déu pot tenir prou força per redimir-nos del 'malheur' distintivament humà. L'any 1935, de vacances a Portugal, arriba la il·luminació, precisament quan, com diu ella mateixa 'tenia l'ànima i el cor a trossos'. A finals d'estiu, assisteix a una processó de pescadors en un poblet i davant aquest espectacle, auster, pobre i esperançat alhora, adquireix: 'la certesa que el cristianisme és per excel·lència la religió dels esclaus, i a la qual els esclaus, jo entre ell, no poden deixar d'adherir-se'. (AUTOBIOGRAFIA ESPIRITUAL). D'ara endavant serà una catòlica sense església, que pretén 'estimar l'amor diví a través de la desgràcia' ["aimer l'amour divin à travers le malheur"]. Per a ella Déu no serà una 'substància' sinó una 'relació' (una obertura a l'altre) que, en certa manera, no es pot exhaurir mai i sempre ens deixa insatisfets davant el dolor i el mal. Si l'home és 'imatge de Déu' és perquè ha de desposseir-se de si mateix per comunicar-se amb l'Altre (tasca dramàtica, impossible i a l'extrem neuròtica però que dóna sentit a la recerca de Weil).

Passant-se sempre de retòrica (el seu insofrible mal), Weil arribà a dir una cursileria tan òbvia com que: 'sempre que penso en la crucifixió de Crist cometo pecat d'enveja' (ATTENTE DE DIEU), però fins i tot en aquesta frase palesa l'objectiu de la seva filosofia: la redempció. Que en el dolor del món (el dolor de l'obrer de la fàbrica) hi ha alguna cosa de sagrat i que aquest crit d'angoixa de l'esclau mereix i necessita la redempció és la música de fons en tota l'obra de Weil.

'Redimir' implica 'decrear-se', és a dir, disminuir el 'jo', fins anular el subjecte tancat el si mateix. 'Decrear-se' és una operació, un procés, en que la mena de culte-al-jo que ens mena al pecat és suprimida. 'Decrear-se' és la condició (molt pascaliana) que ens haurà de permetre 're-crear-nos' en Déu'.

Per a Weil l'acompliment del destí humà passa per la restauració no-teocràtica dels drets del sagrat. Això és tant com afirmar que mentre posem el diner, el treball o el poder al lloc de 'Déu' mai no serem autènticament lliures perquè tant el diner, com el treball i el poder no coneixen la pietat (atribut exclusivament diví) i, per tant, constitueixen formes de mantenir-nos esclavitzats, lligats a la misèria i dissortats. 'Al centre mateix del cor humà –ens diu– hi ha l'aspiració a un bé absolut, aspiració que sempre està allí i que no pot ser satisfeta per cap objecte del món' (L'ENRACINEMENT). Sense retrobar el sentit de la transcendència, que no rau en el poder diví sinó en la pietat divina, la vida de l'humà no és autèntica.

L'any 36 (cristiana, anarquista, sindicalista), Weil arriba a Catalunya com a periodista per narrar el conflicte civil. S'apunta a la columna Durruti a Aragó i participa en alguna patxangueta militar per a turistes, però el 20 d'agost posa accidentalment el peu en una olla amb oli de fregir roent i és evacuada. Tot plegat, un episodi molt poc heroic i que àdhuc els seus millors fans tendeixen a oblidar. En tornar a França adopta un aire decididament pacifista davant la provocació nazi. En un article de 1937: 'NO RECOMENCEM LA GUERRA DE TRÒIA' estableix un paral·lelisme sorprenent: de la mateixa manera que Grecs i Troians van fer una guerra brutal per un fantasma (Hel·lena), les nacions europees s'enfronten 'en nom de mots en -isme', l'oposició entre els quals és només pura aparença. Segons Weil, feixisme i comunisme són abstraccions 'àvides de sang humana' que 'remeten a concepcions polítiques i socials quasi idèntiques'.

Vinculada a aquest esforç per tal: 'de discriminar l'imaginari del real per tal de disminuir els riscos de guerra', demana negociacions amb Alemanya després de l'Anschluss del 1938, però la ruptura dels acords de Munic per part de Hitler l'obliga a reconsiderar el seu pacifisme. Compara aleshores el III Reich amb l'imperi romà i a les REFLEXIONS EN VISTES A UN BALANÇ (maig del 1939) refuta el 'pacifisme integral' però tampoc no fa una crida a les armes 'perquè en aquest terreny estem derrotats d'entrada'. La seva proposta és que França iniciï un camí de política exterior 'generosa' i sobretot 'anticolonialista', per salvar l'ànima i el prestigi nacionals.

Amb l'esfondrament de la guerra, Weil queda com garrativada, sense saber durant algun temps quin camí prendre. Participa en la difusió dels 'CAHIERS de TÉMOIGNAGE CHRÉTIEN', és interrogada per la policia sense conseqüències i coneix el dominicà Pare Perrin (a qui envià l'AUTOBIOGRAFIA ESPIRITUAL) que pretén batejar-la. Ella no hi accedeix no tant per problemes doctrinals com per por a l'antisemitisme de l'Església; d'altra banda ella mateixa havia escrit planes prou violentes contra el poble jueu de l'Antic Testament que considerava dominador i idòlatra i al món jueu hi ha força unanimitat a considera-la entre els jueus antisemites.

El maig de 1942, Weil marxa a Nova York però hi està pocs mesos, al setembre ja es troba a Londres treballant en el petit nucli de la França Lliure del general De Gaulle. Però allí fa més nosa que serveix, proposant coses francament novel·lesques però impossibles per a una mentalitat militar (ser llençada en paracaigudes per portar missatges a l'interior, preparar un cos especial d'infermeres que ajudin a morir els soldats malferits). De Gaulle sap aviat que té una boja a casa.

Weil, mentre tant, escriu frenèticament, i prepara la seva autobiografia L'ENRACINEMENT, que pòstumament feu publicar Camus. Per a Weil, allò pròpiament humà és 'arrelar', però no com una floreta en un test que no té importància, ni en un lloc massa enlairat i, per tant, inaccessible; 'arrelar' vol dir crear arrels en una comunitat humana. En les seves paraules: 'Un ésser humà té una arrel per la seva participació real, activa i natural en l'existència d'una col·lectivitat que conserva vivents certs tresors del passat i certs pressentiment del pervindre'. Arrelar els humans hauria de ser, doncs, la tasca d'una filosofia que volgués anar més enllà dels drets humans, a la recerca dels deures d'humanitat.

Però el treball excessiu porta Weil a una situació d'exhauriment emocional, que aviat es fa obvi per als qui l'envolten. Des de 1940 pateix voluntàriament malnutrició, per solidaritat amb el patiment del món (que no deixa de ser un concepte molt abstracte!) es nega a menjar, respectant més enllà de l'obligatori les ordres de racionament, dorm a terra, etc... se li diagnostica tuberculosi i el juliol de 1943 dimiteix de la França Lliure, no sense reconèixer a de Gaulle 'haver salvat l'honor del país en un moment en que havia caigut en l'esclavatge'. Enviada al sanatori d'Ashford, (Kent) mor el 23 d'agost, als 34 anys. Al seu enterrament estava previst que parlés un capellà catòlic, però, per una confusió, el mossèn no s'hi va presentar. I els malfiats no podem deixar de suposar que hi havia alguna cosa de simbòlic en la confusió del mossèn.